

ВИКОРИСТАННЯ МУЗИЧНОГО ФОЛЬКЛОРУ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ШКІЛ ІНТЕНСИВНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ

Н. О. Квітка

Тема статті присвячена використанню музичного фольклору в навчально-виховному процесі шкіл інтенсивної педагогічної корекції.

Ключові слова: музичний фольклор, навчально-виховний процес, школа інтенсивної педагогічної корекції, діти із затримкою психічного розвитку.

Использование музыкального фольклора в учебно-воспитательном процессе школ интенсивной педагогической коррекции

Тематика статті посвящена использованию музыкального фольклора в учебно-воспитательном процессе школ интенсивной педагогической коррекции.

Ключевые слова: музыкальный фольклор, школа интенсивной педагогической коррекции, дети с задержкой психического развития.

Use of musical folklore in teaching and educational process of schools of intensive pedagogical correction

This article is devoted a problem of folk music in correctional and educational process at secondary school for children with special educational needs.

Key words: music folklore, children with special educational needs, children with different stage of mental and physical disabilities.

Як відомо, знайомство з музикою в школі відбувається в процесі навчально-виховної роботи. Урок музики призначений для того, щоб підготувати слухача до розуміння глибини ідей, почуттів, переживань, що властиві творам класичної, народної та сучасної музики. Але той незначний навчальний час, що дається на цей предмет (одна година на тиждень), не в змозі забезпечити ті духовні та культурні потреби, які виникають в процесі розвитку та становлення дитини.

Разом з тим, розв'язання завдань музичного виховання у школах інтенсивної педагогічної корекції може бути ефективним і повноцінним лише в комплексі з позакласною корекційно-виховною роботою, яка будується на принципах урахування інтересів, схильностей учнів, їхньої активності, вікових і психофізичних особливостей, розмаїтості форм і методів. Участь у роботі різноманітних хорових та вокальних гуртків, організації тематичних бесід, диспутів, святкуванні національних та державних подій, тематичних вечорах, вікторинах, шкільних тижнях, конкурсах, відвідуванні концертів, музично-драматичних та лялькових театрів, театральних вистав тощо, сприяє поглибленню знань, інтересів, практичних умінь і навичок учнів молодших класів із ЗПР.

Важливим для нашого дослідження «Розвиток сприймання музики в учнів молодших класів спеціальної школи інтенсивної педагогічної корекції засобами фольклору» є вивчення стану роботи з музичного виховання щодо сприймання музики, з метою з'ясування того, як використовується музичний фольклор в практиці школи. З цією метою нами було проведено:

- аналіз матеріалів, присвячених корекційним можливостям музики в спеціальній літературі;

- аналіз Державного стандарту спеціальної освіти для дітей із затримкою психічного розвитку;
- аналіз програм з музики (зміст, обсяг, характер матеріалу) шкіл інтенсивної педагогічної корекції;
- аналіз календарних планів;
- аналіз методики роботи щодо сприймання музики в урочний та позаурочний час;
- анкетування вчителів та вихователів початкових класів.

Аналіз психолого-педагогічної літератури, присвячений корекційним можливостям музики, показав, що ця потенційна ділянка корекційної роботи не знайшла належного вирішення, тому існує нагальна потреба вивчити практику використання музичного фольклору в навчально-виховній роботі, з метою її посилення.

Одним із основних показників результативності корекційно-виховної роботи є її відповідність Державному стандарту спеціальної освіти дітей із затримкою психічного розвитку та програмним вимогам, де чітко подано систему орієнтовних параметрів знань, умінь та навичок дітей і враховано їх реальні можливості.

Аналіз Держстандарту, а саме змісту галузі «Мистецтво», показав, що розвиток особистісно-оцінного ставлення до мистецтва, здатність до сприймання, розуміння й відтворення художніх образів, формування потреби в художньо-творчій самореалізації та духовному самовдосконаленні учнів, посіли важливе місце в пріоритетах сьогодення.

Аналіз програм та інших нормативних документів, рекомендованих Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України, засвідчив, що для навчання учнів молодших класів інтенсивної педагогічної корекції вчителі музики використовують програму, укладену Л. Куненко, або авторські програми, модифіковані з програм для загальноосвітніх шкіл.

У пояснювальній записці до «Програми з музики для класів інтенсивної педагогічної корекції» (1-4 класи) (2003 р.) визначено головну мету дисципліни, а саме: формування елементарної музичної обізнаності і культури, через доступні для даної категорії дітей види музично-естетичної діяльності, які допоможуть дітям у спілкуванні з музикою різних жанрів та формуванні позитивного ставлення до оточуючого світу і мистецтва загалом з тим, щоб, розширюючи естетичний досвід і сферу культурологічних інтересів, краще підготуватися до життя.

Для даного курсу музики визначені такі завдання:

- виховувати у дітей інтерес до музики і позитивне емоційне ставлення до неї, здатність на елементарному рівні розрізняти різні музичні жанри, а також знати твори різних композиторів;
- здійснювати корекцію порушень, зумовлених вадами, які їх супроводять;
- здійснювати стимуляцію розумової діяльності, розвиток сенсорного та чуттєвого досвіду (недостатність яких є причиною значних труднощів сприймання музики, порівняння, узагальнення художніх образів і об'єктів довкілля, гальмування процесів запам'ятовування, розвитку фантазії, співпереживання тощо);
- коригувати дрібну і загальну моторику рухової сфери;
- коригувати артикуляційно-дикційний та нормалізувати дихальний апарати.

Програмою передбачено основні види музично-естетичної діяльності, як слухання-сприймання музики; співи; гра на дитячих шумових інструментах або музично-ритмічна і образно-ігрова творчість.

Програмою передбачено певні розділи: «Слухання-сприймання музики», «Співи», «Гра на дитячих шумових інструментах», «Музично-ритмічна і образно-ігрова творчість», а також «Міжпредметні інтеграційні зв'язки». У нашому дослідженні вагоме місце займає розділ «Слухання-сприймання музики», оскільки він допомагає розшифровувати музичну

мову і перекладати її на доступні для дітей із даним порушенням образи; розвивати музичний і загальний слух, зосередженість, увагу, музичну пам'ять; через адекватне співпереживання персонажам музичних творів. До того ж, через простежування сюжетної лінії на музичному матеріалі відбувається стимуляція розвитку емоційно-вольової сфери учнів.

Що стосується включення творів музичного фольклору в програму з музики для шкіл інтенсивної педагогічної корекції, то мусимо зауважити, що твори української народної музики представлені, але у незначній кількості.

З метою вивчення досвіду роботи вчителів і вихователів шкіл інтенсивної педагогічної корекції стосовно використання музичного фольклору в навчально-виховній роботі школи, ми відвідали 30 уроків музики та 25 позаурочних заходів (заняття вокальних ансамблів, загальношкільні свята) у 1-4 х класах загальноосвітніх навчальних закладів м. Києва, м. Корсунь-Шевченківського Черкаської області та м. Вишневе Київської обл., де навчаються діти із затримкою психічного розвитку, та проаналізували плани навчально-виховної роботи, провели анкетування вчителів та вихователів молодших класів та вчителів-предметників.

У роботі з молодшими школярами спостерігається досить широке різноманіття прийомів формування вокально-хорових навичок, артикуляції та дикції, пісенно-виконавчих умінь, а також значна увага приділяється рухливим іграм, драматизації нескладних за змістом дитячих пісень та казок, тоді як методи і прийоми щодо розвитку сприймання музики педагогу майже невідомі: здатність сприймати музику розцінюється як наслідок уміння співати й танцювати, а музичні твори виступають лише засобом додаткового фонового матеріалу.

Музично-ритмічна та образно-ігрова творчість надзвичайно цікава і близька дітям, тому що вона нагадує їм гру. Саме тут вони передають свої почуття за допомогою ритмічних поєднань, тембрових та динамічних відношень. Пошук різних звукових комбінацій та накопичення власного музично-слухового досвіду сприяє їх сенсорному розвитку. Але головне для педагога навчити учнів не тільки слухати музику, а й емоційно сприймати та співпереживати її змісту та виразно виконувати.

Використовуючи музичні твори, вчителі переважно працюють над тим, щоб зацікавити учнів, навчити впізнавати та називати їх. Підготовку до сприймання музичного твору вчитель починає зі вступного слова. Його живе слово вносить в серця дітей позитивні емоції, спонукає дітей до музичної діяльності, будить яскравий емоційний відгук.

Добір музичного репертуару в молодших класах ґрунтується на тому, що в цей період дітям необхідно дати інформацію, систематично поповнюючи сферу музично-естетичних знань та умінь. Організація процесу сприймання музики спрямована таким чином, щоб виховати естетично розвинутого слухача; навчити дітей розуміти значення музики; розвинути творчу сферу; навчити сприймати музику у єдності емоційного та раціонального, де емоційне все-таки переважає, завдяки специфіці музичного мистецтва. Тому вчителі організацію процесу сприймання музики поділяють на певні етапи: вступне слово вчителя чи вихователя; прослуховування твору; бесіда; аналіз твору; повторне прослуховування.

Дуже часто ми спостерігали, як вчитель музики прагне до того, щоб діти визначали основні засоби музичної виразності. Проте форма музичного твору часто розглядалася відокремлено від його емоційно-чуттєвого змісту.

Для активізації процесу сприймання музики вчителі використовують ряд методичних прийомів: вокалізація доступних мелодій; ритміка; порівняння.

Також вони виокремлюють прийоми активізації уваги учнів в процесі сприймання музики: прийом новизни (спочатку вчитель зацікавлює дітей повідомленням нової інформації); прийом персоніфікації (вчитель вчить дітей співпереживати); прийом співучасті (вчитель моделює певні ситуації, де розвивається фантазія дітей); прийом гри.

Особливо цінним, на нашу думку, є проведення інтегрованих уроків музики і літератури, музики і образотворчого мистецтва в школах. Предмети естетичного циклу є гранями

одного процесу залучення дитини до світу мистецтва. Головною метою такого інтеграційного процесу є формування, розвиток та збагачення емоційно-морального досвіду учнів за допомогою творів мистецтва та змісту будь-якого предмета естетичного циклу.

Разом з тим, можна спостерігати й таку картину, коли урок музики – це просто вивчення нового репертуару пісень. Недостатня увага приділяється диханню, точному інтонуванню, виразності, індивідуальному співу, правильній артикуляції. Все це, в свою чергу, призводить до недостатньої корекції мовленнєвих та мисленнєвих порушень.

Дуже рідко використовуються такі види діяльності, як інсценування пісень, сюжетів казок, музичних п'єс. А це невичерпне джерело української мудрості, духовності й емоційності.

Аналізуючи програму з музики та самі уроки в школах інтенсивної педагогічної корекції, зауважимо, що потрібно змінити: оновити *умови використання музичного фольклору*, для повноцінного його сприймання молодшими школярами; посилити *емоційну сферу вчителів та дітей* (радість, подив, захоплення); додати *новітні та цікаві форми передачі дітям музично-естетичних знань та вмінь*; збільшити *кількість творів українського музичного фольклору*. Предметом уваги має стати не тільки музичний матеріал, а й здатність донести його дітям у привабливому вигляді, з використанням новітніх технологій, музичних інструментів, щоб вони пригорталися до української пісні, бачили в ній джерело позитивних емоцій, відчували живий інтерес до народної творчості. Важливим також є спрямованість на самостійність виконання інтелектуальних операцій, усвідомлення музичного образу твору, в єдності форми та емоційно-чуттєвого пізнання його змісту.

Аналіз календарних планів навчально-виховної роботи в урочний та позаурочний час засвідчив, що девізом багатьох шкіл у процесі музичного виховання є залучення дитини до музичної культури суспільства, розвиток її музичних здібностей, формування емоційного відгуку на музику, цілісного відчуття, переживання й розуміння образного змісту музичних творів, засвоєння суспільно-історичного досвіду музичної діяльності новим поколінням.

Звертає на себе увагу оригінальність обраних тем, їх актуальність, широта інтересів, зв'язок із національним вихованням. При цьому в планах не завжди простежується спрямованість на послідовність засвоєння матеріалу, чітке визначення корекційно-виховних завдань, логічний зв'язок між тими чи іншими виховними заходами, використання більшою мірою української народної музики. Велика кількість заходів передбачає пасивну участь у них більшості школярів, тобто і пасивне сприймання музичних творів. Однак, не треба забувати про те, що розвиток музично-слухових уявлень необхідних для сприймання музики, відбувається не лише в процесі слухання, але й під час власної вокальної та інструментальної творчості дітей.

Для формування емоційного відгуку учнів важливим є добір музичного твору, де увагу дитини привертає яскравий музичний образ, а вчитель розповідає про зміст твору, розкриває його виразність, проводить паралелі з реальним життям. Такі пізнавальні завдання, пов'язані зі сприйманням твору, часто вирішувалися самим учителем, а не учнями. Готові розповіді вчителя звільняли дітей від необхідності виконувати інтелектуальні операції, усвідомлювати художній образ твору в єдності форми та емоційно-чуттєвого пізнання його змісту.

Застосування проблемних ситуацій, використання музично-дидактичних ігор і вправ, різноманітних видів творчих завдань спостерігалися нами в поодиноких випадках. З огляду на це, розумово-емоційна чутливість учнів виявлялася, як правило, у недостатньо активному сприйманні музичних творів.

Використання музики специфічним образом допомагає стимулювати мовлення дитини. Таким чином, добір ряду музичних творів, спрямованих на корекцію мовлення, доцільно переглянути, оновити і використовувати не лише під час занять, а можливо як музико-терапевтичний засіб перед логопедичними заняттями, в ранковий час та на перервах.

Аналізуючи календарний план навчально-виховної роботи школи, ми дізнавалися, які плануються напрямки роботи та заходи з музичного виховання, яку музику переважно використовують. Найбільше нас цікавили масові заходи школи, концерти, гурткова робота, тематичні читання, інсценування казок, конкурси, а також бесіди та екскурсії, що пов'язані з музичним фольклором.

На підставі аналізу календарних планів з позаурочної роботи було визначено основні напрямки музичного виховання, які використовуються в даних загальноосвітніх закладах: систематичні масові заходи; дитяча музична самодіяльність; гурткова робота (індивідуальні заняття, ансамбль, хор); відвідування музичного театру; організація шкільних музичних конкурсів; тематичні музичні вечори; бесіди про музику; зустрічі з музикантами; зустрічі та співпраця з представниками музичних шкіл.

Аналізуючи форми роботи та види діяльності кожної школи, ми з'ясували, що в кожному закладі є свої усталені традиції, які передаються від покоління до покоління, з певними видозмінами. В процес планування, підготовки та проведення шкільних заходів включені музичні твори знайомі нам з дитинства. Але, на жаль, з плином часу, через певні історичні обставини, народні музичні традиції у багатьох місцевостях України фактично забулися. Така ситуація характерна для сучасної школи, де музичний фольклор тривалий час представлений лише символічно. І українські традиційні пісні сьогодні обробляються в жанрі поп-музики, що призводить до прищеплення дітям низькопробного смаку або взагалі руйнує процес сприймання української народної музики.

Впровадження українських народних традицій обмежується Днем святого Миколая, святкуванням Різдва, Посвятою в козаченьки та приготуванням до Пасхальних днів. Важливий і невід'ємний потенціал духовності наших традицій національної школи, яка сьогодні стала на шлях свого відродження, практично не задіяний. Іноді про величезну кількість творів музичного фольклору не здогадуються навіть самі вчителі.

Отже, очевидно, що названі основні напрямки музичного виховання, характерні для сучасних шкіл, мають різнобічний характер, значна увага приділяється вихованню молодших школярів на ґрунті національної української культури, але знайомство з українськими звичаями і традиціями та використання творів музичного фольклору недооцінюється і недостатньо забезпечується зі сторони педагогічних колективів.

Безумовно, слід приділяти увагу перепідготовці вчителів музики, що приходять на роботу в спеціальний загальноосвітній заклад. На жаль, нас також непокоїть, що студентів дефектологічних факультетів абсолютно не знайомлять із закономірностями і принципами музичного навчання та виховання учнів із особливими потребами, а найголовніше, з корекційно-компенсаторним, стимулюючим, лікувально-оздоровчим потенціалом музичного мистецтва та музичної терапії, адже самою природою закладено ефект гедонізму художнього впливу на дитину, тобто дитина отримує задоволення від навчання і, граючись, лікується, виправляється, виховується та водночас навчається.

Використання музичного фольклору в навчально-виховному процесі шкіл інтенсивної педагогічної корекції свідчить, що в планах не завжди простежується спрямованість на послідовність засвоєння матеріалу, чітке визначення корекційно-виховних завдань, логічний зв'язок між тими чи іншими виховними заходами, використання більшою мірою української народної музики. Аналіз існуючих програм і календарних планів з позаурочної роботи показав, що використовується вкрай низька кількість творів української народної музики. Подаються лише окремі твори, відірвані від загальної дії народного традиційного дійства та без зв'язку із масовими заходами школи, що в свою чергу свідчить про відсутність або невелику кількість знань та умінь у сфері музичного фольклору, його різнобарвності, емоційної насиченості, глибини та геніальності.

Близько 80% опитаних вчителів, що проводять уроки музики, не знають основ спеціальної корекційно-розвивавальної значущості роботи над музичними творами з учнями із ЗПР. Використання дитячого фольклору, як потужного засобу музичного виховання, зводиться лише до проведення новорічних та різдвяних свят і рідко вивчається протягом року. Перелічені недоліки і труднощі можуть стати початковим орієнтиром для визначення шляхів використання корекційно-виховних і пізнавальних можливостей музичного фольклору, в навчально-виховному процесі шкіл інтенсивної педагогічної корекції.

Література:

1. Ветлугіна Н. О. Музичний розвиток дитини. – К.: Музична Україна, 1978.
2. Рудницька О. П. Музика і культура особистості: проблеми сучасної педагогічної освіти: Навч. посіб. – К.: ІЗМН, 1998.
3. Програми загальноосвітніх навчальних закладів інтенсивної педагогічної корекції (для дітей із затримкою психічного розвитку) підготовчий, перший, другий класи: Київ, видавництво «Генеза», 2005.

УДК: 37. 015. 324. 4: 159. 923. 5

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

В. В. Кобильченко

У статті подане визначення формування особистості з позицій психологічної та педагогічної науки, аналізуються різноманітні фактори та аспекти особистісного становлення.

Ключові слова: *формування особистості, психологічний підхід, педагогічний підхід, навчання, виховання, особистісно орієнтоване виховання*

Формирование личности как психолого-педагогическая проблема

В статье дано определение формирования личности с позиций психологической и педагогической науки, анализируются различные факторы и аспекты личностного становления.

Ключевые слова: *формирование личности, психологический подход, педагогический подход, обучение, воспитание, личностно ориентированное воспитание.*

The formation of personality as a psychological and pedagogical problems

In article definition of formation of the person from positions of a psychological and pedagogical science is made, various factors and aspects of personal formation are analyzed.

Key words: *formation of the person, the psychological approach, the pedagogical approach, training, education.*

У психолого-педагогічній літературі поняття «формування особистості» вживається у двох значеннях [5, 6]. Перше передбачає формування особистості як розвиток, процес і результат. У цьому сенсі, формування особистості є предметом психологічної науки, завданням якої є вивчення закономірностей формування особистості людини в онтогенезі, з'ясування того, що є у неї в наявності на певний момент (експериментально виявляється) і що може бути сформовано в умовах цілеспрямованих дій. Це є, власне, *психологічний підхід* до формування особистості.

Друге значення – формування особистості як її виховання. Це – *педагогічний підхід* до завдань і способів формування особистості. Педагогічний підхід передбачає необхідність